

הבהלה

אשר היתה בעיר ההרס בשנת תקצ"ה
מאתי המחבר אין כסף מילירי ווילנא הבירה

דבר אל הקורא

מסגרת ברזל הבקורת לכל מידות המוסרות והמדינות אשר תעצור בכח זרועה בעדן לבל תפרוצנה הלאה מגבולותיהן, אשר התוה להן התבונה. בלעדה תהרוסנה לעבור מטרת הכליתן כצבאות לוחמים באין שר הצבא אשר יאסור המלחמה, באשר כי האדם יליד הפשע לא יעשה גם כל מפעל טוב כ"א באיזה השקפה אל טובת עצמו. הצדיק מתהלל בצדקתו החכם בחכמתו, אם בפיו יחריש הלא אזניו קשובות לאלה, כי אך לכבוד ואהבת עצמו מגמת פני האדם מאז היותו לאדם. ואף כי בעשותי דבר זמני הנוגע לחיי בשרים, אז יהרוס לעבור גדרי חוקי התבונה והמשפט בשאט נפש למען הגדיל שמו או למלאות חוריו טרף. ככה יתהלל האדם ויעוף במועף מקצווי מדה זה אל קצווי מדה הפוכה ומתנגדת לראשונה ובל ידע עשות נכונה. עד הגיחה עליו הבקורת ממארבה, ותעצור בהנודד הזה, תעמידהו במשטר הישר ותלמדהו ארחות תבונה ולא למוש ממקום הוכיחה לו לעמוד שמה, מפניה יחת ולקולה ישמע לכל אשר תצונו להימין או להשמאל, כי דבריה מדקרות חרב יורדות הדרי בטן. במטה אל אשר בידה תגע בכל לב הנצורה ומסוגרת בבריחי ברזל ומנעולי נחושת לכל דבר תוכחה ואמרי מוסר ותפתחהו, כי חזקה למאד יד הבקורת על לב האדם, לקולה יבהל ומדבריה ישום. כל ספרי מוסר בכף אחת ומלה בקורת בכף שניה תכריע את כלם, באשר כי הראשונים מיוסדים על אדני החכמה אשר אין חפץ לכסילים באלה, והשני' (והשניה) אך דברי ספורי ומהתלות גשומה מתחפשת במשל ותתראה לעיני בשר, תלבש ענוה לדבר את נערים ונשים, תצחק אליהם ויאמינהו. תמשיך אחריה כל לב, תרפאם ולא בחכמה, והיוכח נכלם להכזיבה ולשככה בתשובות תוהו כאשר יעשה את תוכחת מגולה הנאמרה בחריצות ובדעת. כשרונה זאת ראיתי מאז נפקחו עיני להבין בתבל, ולכן אך לה הקרשתי את עטי בידעי נאמנה כי תחת ידה תעשה חיל לתועלת האדם עשר ידות מהעט העומדת לשרת את ההשכלה, אשר רבתה מכשלה בכפלים מתועלותיה, כאשר תראה עין מבקר נאמן. ועתה אחרי דברי זאת לפניך, קורא נעים, אהדל מלהתנצל על כתבי את הספור הקטן הזה אשר שמתי לפניך כיום, המלא לפי ראות עין המוני בדברים של מה בכך המכאיבות אזני השומעים. ידבר סרה על הכותב יתן דופי בעטו, אך התועלת קרוב לבוא ואנכי מה כי אעגוב אחר הכבוד.

תכונת העיר הזאת כתכונת יתר אחיותיה העירות הקרובות והרחוקות, אשר בקצה ארץ ליטהיען הנשענת לגבול פאלעסיע. מרבית תושביה חסידים מכתות שונות ואינם יודעים מאומה מהשכלה או גם לדבר ולכתוב באיזה שפה. החסידים מבליים את ימיהם בבית תפילתם בתפילה ובהקטרת כלי מקטרתם ובשנית היי"ש וגם בספורי נפלאות מקדושיהם ומוריהם, ובני הנעורים מהמתנגדים מבליים את עתותיהם בלימוד גפ"ת (גמרא, פירוש רש"י, תוספות). ביומי דשוקא בטלים אלו ואלו מעבודתם הקדושה ויסחרו את העיר כל היום. המסחר יתחלק לסעיפים שנים, האחד יתן את פריו בקיץ והשני בחורף. הראשון הוא מסחר הגבינות הקטנות המשולשות והגם נמכרות לרבות על יד כל פתח הבית לכל עובר ושב, החריצי חלב הגדולים אשר יוגרלו ע"י בחורי חמד ההולכים שובבים ברחובות קריה, מרביתם מאנשי חסידים, ועוד יסחרו בקיץ גם בפרי עץ לרוב. והאחרון הכי נכבד הנהו, הוא מסחר האבדזירקעס, הן הנה בשר האוזות המפושטות, כי אך יפול השלג על הארץ יקנו בני העיר אוזות חמרים ויכלאון על עליתם ומאבסים אותן בשבולי שועל ואחר ישחטון ויפשיטון את עורן מעליהן, את השומן ימכרו לבתי המלאכות ובשרן וכן הגריבענעס וגלדי שומן, שוויסקים ימכרו לבני העיר בזול גדול. בהמסחר הנבזה הזה ישחיתו גם את נחלתם, כי מזה יעלה רקב בתקרת הבית, וגם האוזות למען גרש את קידות חטמיהן מנקרים כל הימים בלוחות הגגות עד כי יוציאו ראשם החוצה ויקראו אשה אל רעותה אשר מעבר לרחוב. בשמעי זאת בראשונה דמתי כי מדברות האוזות בשפת עברית כי קראו במלא גרונם יג גג'.

מלבד המסחרים הנכבדים האלה עומדות שמה שלושים הנויות אשר מחירן עולה מעלה מעלה מדי שנה בשנה, כי הנה מרכז העושר וגבול ההצלחה בעיר הזאת, בהן יתברכו כל העם לאמור: יחנך ד' בחנות בעיר ההרס. סוף דבר, אנשי העיר הזאת מתפרנסים זה מזה כדגי הים, איש את רעהו חיים יבלעו. האיש אשר מט ואין מי מקימו נספה הוא על עדת המשרתים והכלי קודש אשר רבו שמה למעלה ראש. בימי החנוכה והפורים מחצית העיר מסבבים על הפתחים זה בתור כלי קודש וזה בתור עני הגון ואלה בתור אנשי חסד לקבץ נדבה, מלובשים בישמעאלים בכלי זמר וחרבות אומרים שירים ופזמונים הבאים מארץ הקדושה. תחת הכתה האחרונה יתפקדו נערים נכבדים מגדולי העיר העוזבים את חריהם שבועות ארבע לפני הפורים להכין הבגדים וללמוד הנגונים והשירים. - מעשה באחד שמתה לו אמו שני ימים קודם הפורים ופטרוהו חכמי החסידים מאנינות ומאבלות מפני שאמרו לא שהדין כך אלא שהשעה צריכה לכך. שני ימים בשבוע נתן רשות לכל תושבי עיר ההרס לילך בחוץ בלי חגורה וכובע ובמנעלות מטולאות, באשר כי המה הימים אשר מסיקים בהם בבית המרחץ, ודרך ההולכים להבית הזה ללכת בבגדים צואים בלא מעיל, חגורה, בובע ומנעל, באשר כי גדולה שמה מעשה הגנבה. במלבושים כאלה הולכים גם לעסקיהם בימי הרחיצה האלה, הרוחץ ובלתי רוחץ, כי מסות הרחיצה מצלת את כלם. בבואי בבית המדרש בפעם הראשון ראיתי את נכבדיהם עומדים אצל כותל מזרח מלובשים בגדי משי יקרים ושפמיהם העליונים הנקראים קאלנירעס (צווארונים) מכוסים במטלות פשתים לבנות. ראיתי ונפלאתי על המחזה

הזה ואבקש בינה מהאיש הנצב עלי, ויענני: אלה המה גבירי העיר הלובשים מחלצות ואשר אין ידם משגת לעטור אותם בפעם אחת במעטה עורות שעירות, וכאשר התבוננתי באלה ראיתי בהם רבים אשר בלו מרוב ימים ועוד לא נכסו בהשעירות האלה. זאת משפט גביריהם הנקראים בשם הנכבד הזה אך למזכרת מהעתים הראשונים הטובים, המה ימי מועד אשר ההצלחה הרימה את דגלה על העיר הזאת, זה שנים כי היתה כאחת מערי הממלכות מלאה בהמון אדם אשר נהרו בשעריה לבוא אל הנסיך רנאדזיווילן, אשר גר שם, ואז היו תושביה עשירים ונכבדיה היו גבירים. ועתה לא נשאר מכל כבודה הראשון רק בתי חומות הרוסות ורשמי חותמות מבתי הדינים על כל תיבותיהם ודלתות בתיהם, כי אנשי ריב המה מאז היותה לעיר. השופט איננו מאריך שם ימים כצל והמחל' (והמחלה) מכלה את ממונם בענין רע, ובכל אלה תפקד העיר העניה הזאת פעמים בשנה את ביאת רבי החסידים המכלים את יתר הפליטה אשר הצילו ממסיבי הזמן ההפך את גלגלו עליהם להמם עד תומם.

1

המכתב בבית הכנסת

בשנת תקצ"ה ביום תשעה באב, יום סגריר, בבוקר בוקר עבות ומטרות עוז נתכו על העיר העזובה והברודה מאנשים אנשים יהודים אשר היו נקבצים ואסופים יחד בבית הכנסת לבכות על בית ד' ועל עמו כימים ימימה, בא איש אחד מנכבדיהם אל בית הכנסת בטרם החל העם להגיד קינת 'ארזי הלבנון', כל עין כוננה להזיל דמע. הרב התאזר לעורר את לבב העם בקול נהי ובכי. בא בנחיצה גדולה בפנים מלא תוגה וכידו מכתב וירץ בין שורות רגלי העם כמביא דבר נחוץ הנוגע לדבר הכללי, רץ ובא לפני הרב ויושיט לו מכתב ויאמר לו בנשימה קצרה: חיש יפתחהו אדוני ויקראהו, כי דבר סתר בו הנוגע לכל עדת ישראל. הרב קרא את המכתב ועיניו שפכו עינות מים, פרש כפיו, קרע את שמלותיו, המריט שערות ראשו ויקרא: אהה! אהה! אבדנו!... כלנו אבדנו!... העם ראו וישומו על זאת וישאלו איש את אחיהו: מה אלה? אפס אין משיב דבר ואין מי יודע לענות נכונה. את קינת 'ארזי הלבנון' הגידו בחפזון רוח ובתמהון לבב, אין דמע על לחי ואין בכי ואנקה נשמע בכל הבית הזה, כי כל הלבבות היו פנויות אל מול כבוד הרב ואל האיש העומד לפניו - להשכיל על דבר מסתר תנועותיהם והעמדת פניהם אשר החליפו איש את אחיו לעיני העיר. גם הרב צוה על הש"ץ בקול רם לקצר את הקינות, לאמור: כי עת רעה היא, ויצאו העם מבית הכנסת בשעה העשירית תמהים וחרדים אל המחזה הזה וישוטטו לדעת ולהבין הדבר על בוריו.

2

האסיפה רבה בבית הרב

כעבור שעה אחת והנה השמש עובר בעיר ומאסף אל בית הרב כל איש נכבד וכל

קרואי העדה, את הדיינים ואת המוכסים ואת הפרנסים. ויהי בבואם אל ביתו כאיש אחד סגר הרב את הדלת אחריהם ועמד על רגליו ויאמר: 'שמעו אחי! שלומי אמוני ישראל! עיני העדה! לכם לדעת כי גזרה רעה מתרגשת לבוא עלינו בית ישראל, להכחיד אותנו מקרב הארץ ולבלתי השאיר לנו שורש וענף, כי פקודה נתנה מאת המלך לעצור בעד כל רחם יהודית לבלתי הנשא בטרם עבור עליו שנים שש עשרה וכן בעד כל זכר טרם כלו לו שמונה עשרה שנה. הוי אחי! הוי רעי! הגזרה הזאת קשה מגזרת פרעה, שפרעה לא גזר רק על הזכרים והפקודה הזאת מבקשת לקעקע ביצתן של ישראל, אם אין גדיים אין תישים, אם בבוקר לא נזרע זרעינו הלא גם בערב תנח ידינו! אם בני הנעורים לא יפרוץ, מה יתקנו הזקנים, ובית יעקב יכלה מארץ חלילה! לכן אתם בני ישורון הביאו עצה ועשו פלילה, מה נעשה לבית ישראל אשר לא יכרת מהם זרע קודש עובדי ד'...' ויבך הרב בכי גדול, ויבכו עמו כל הנצבים עליו, כי גם הראה להם את המכתב אשר הביא לו הנכבד כיום אשר בא מווילנא ממחותנו, ויזרוזו בכל עוז לבוא לווילנא עם הכלה בחיש ומהר על החתונה טרם צאת הפקודה אשר לא ינשא בן ובת בטרם הגיעם לפרקם הקצוב למעלה. ויתמהו האנשים איש אל אחיו, ויצא לבם ויאמר: אהה! מה יעשה ד' לנו כעת להפקד מזרע יעקב זרע קודש! וישבו כל האספסוף סביב לשולחן להועץ, והרב בראשם. ויהי כאשר נשאו ונתנו בדבר הזה שעות אחדות, ויצא דבר הרב על כל העיר בסתר לאמור: מי החרד על דבר ד' ועל תורתו ועל טובת עמו יחיש מעשהו וישיא כיום את בנו ובתו, כי עוד מעט יצא דבר שלטון בדבר הנשואין.

3

המהומה בעיר

כענן חושך היתה השמועה הזאת פרושה על העיר. העם התהלכו ברחובות יחפי רגל רומסים בטיט וברפש, מרעידים מהגשמים ומתלחשים איש את רעהו בהחבא ומגלים את הסוד איש לאחיו בשבועי שבועות לבלתי גלות את הדבר לאיש אחר, כי דבר סתר הוא, ומזרזים איש את אחיהו בלב תמים להשיא בלילה הזה איש את בתו ואיש את בנו, כי דבר המלך מהתצפה בהדבר הזה. וכעבור שעות שתיים והנה נודע הדבר בכל העיר. כל פיות ינובון מהשמועה הזאת, וכלם בסודי סודות. אז נחלקו לשתים, מחציתם האחת נהיו לשדכנים והמחצית השנייה למחותנים, ובטרם בא השמש נגמרו שדוכים למאות ותנח רוח הנשואין על כל בני העיר. אפס בראשונה נחה על דלת העם החרדים על דבר הרב ואשר מרביתם חסידים, כי גם הרב להחסידים יחשב והוא המשנה לרבם, גם הוא עטוף לבנים, כרסו עבה וזקנו מגודל ולבן, וכבר הראה את כחו בשאלות הלום ביום בוא הפקודה אודות אנשי חיל, גם דרש אז אל המתים וענהו. ויצא שמו בכל העיר לאיש מופת המפליא לעשות ויכבדוהו כמלאך ד' צבאות אשר לו כנפים ככנפי החסידות ומתחת לאלה ידיים כידי אדם לקחת שוחד ולעשות מרמה.

הנשואין

ויהי היראים את דבר הרב הזה השיאו את בניהם בלילה הזה בלא מנגנים ובלי העמדת החופה במקום רואים, כי כן צוה עליהם הרב לאמור: עשו במחשך מעשיכם ואיש בל ידע. ויאסוף הרב בלילה הזה את כסף רח"ש [רב, חזן, שמש] מאה ר"כ [רובל כסף] ויותר, מלבד אשר שקל על ידו עשרים כסף האיש המוכר טליתים. אנכי גרתי על חצר בית הכנסת בבית חמותי היראה את דבר הרב מאד וסרה למשמעתו, כי גם אבותיה אנשי חסידים המה. היא עשתה כל הלילה בבית הטבילה הנשען אל ביתה להטביל את המון צבאות הכלות אשר צבאו פתח ביתה להתקדש מטומאתן כי מרביתן היו בנות עשר שנה אשר לא הגיעו לוסתן, וטבלו אך לבלתי תשתכח תורת טבילה מישראל. ועלי צותה להטביל את החתנים בלילה הזה, ואהי כל הלילה הולך מאוהל אל אוהל למנות אותי למספר עשרה כי מעטים היו אנשי העיר להספיק מהם עשרה עשרה לכל בית אשר חוגגים הנשואין. והי ערב ויהי בוקר יום שני.

5

הבהלה מתגברת

הבוקר אור, והעיר נעורה, אנשיה תועים בחוצות, מדברים איש אל אחיו ועל כל פתח הבית עמדו להקות להקות קטנות נושאים ונותנים בדבר הבהלה והחפזון אשר נהיתה בהלילה הזה. אלה מאשרים את החרדים ואלה מקלים אותם בלעג לשונם ואלה מחשבים את מספר המון אשר נשאו בלילה. ויהיה העם כנדונים איש את אחיו בדבר הזה, אלה מצחקים ואלה יראים ודואגים אל בניהם הנתונים לחרפת הפקודה הזאת, ותעיז יד האחרונים על הראשונים. אחר הצות החל שנית רוח הנשואין לפעם בין מחנות עירנו זאת - גם המצחקים אשר דברו בבוקר מהדבר הזה בשאט נפש נאחזו מרוח הנשואין ולעת הערב הובילו את ילדיהם תחת החופה בשובע שמחות. ותרב מספר החתונות ביום הזה עשרים מאשר היו ביום תמול, ועוד להנה יתרון על הראשונות כי העמידו את חופתן על חצר בית הכנסת. המנגנים נחלקו לעשר מחלקות, אלה לקחו את המנגן בכנור ואלה את המכה בתוף או במצלתים ועוד כאלה, ותגעש העיר בלילה הזאת מקול מצהלות חתנים ומחותנים עד עלות השחר. ויהי ערב ויהי בוקר יום שלישי.

6

היושבים

כחץ מקשת וכנשר יטוש לאכול, כן חיש עפה השמועה הזאת על כל הסביבה ואגפיה והחרידה את יושבי הכפרים היושבים לבטח. חיש עזבו את הקציר בשרה, פינו את עגלותיהם המלאות עמיר, אסרו את סוסיהם וירוצו בחפזה ויבואו העירה

כדי ארבה לרוב בענן אבק נורא מבוהלים ורחופים וינוחו על השוק כגרוד מארץ נכריה הבאים להחריד ארץ ומלואה. עוד לא ירדו מעגלותיהם והנה מצהלות חתנים באזניהם, נהוגים המונים המונים אל חופתם. אז ידעו בטח כי נכון הדבר וכי לא הוגד להם גם החצי, ויתנפלו לפני רגלי אחיהם יושבי העיר לחננם בחתנים וכלות. אז נפתח הבית־המדרש והתלמוד־תורה לפניהם, והרב נתן להם רשיון לאמור: 'ברו לכם איש את חתנו ושובו לביתכם, ועל אשתי צויתי לאסוף נערות רבות אל בית עזרת נשים ומאלה תקחו לכם לילות'. ויודו ויברכו הישובים את הרב על החסד הזה, וכעבור שעות אחדות נשאר בעיר שמה ושאיה, כי יצאו העם לחוג את החתונות בשדה את אחיהם הישובים ויתהללו עד עלות השחר. ויהי ערב ויהי בוקר יום רביעי.

7

נגידי העיר

יום הולך ויום בא והחתונות הולכות ורבות עד כי גם נגידי העיר, אשר לפני יומים הניעו את ראשם על דלת העם הנגררים אחרי דמיון שוא, נסחפו בשטף הנשואין אשר חלף עבר דרך העיר הנהרסה הזאת. נשיהם אשר ראו בהמהומה ההולכת ומתחזקת בכו באזני בעליהן להשיא את בניהם. גם הרב הוכיחם בתוכחת מגולה לאמור: 'למה תתראו כחכמים בעיניהם הלועגים על דבר נורא כזה להפרד מעדת ד' בעת צרה כזאת, ותחטאו בבניכם ובבנותיכם אשר ישאו עונכם בעוד ימים אחדים אשר לא יוכלו להסתפח אל ד' בעתם'. אז קמו גם הגבירים וישיאו את ילדיהם בנחיצה גדולה ובלא הכנה. אלה היו הראשונים אשר מלאו את לבבם להוביל את ילדיהם תחת החופה ביד רמה בכלי זמר, כי הרימו מכספם לשופט העיר לקנות רשיון ממנו לחוג את חתונתם יומם במנגנים בתוך קהל ועדה. השופט לקח את הכסף בנקיון כפים, כי עוד לא ידע מהפקודה מאומה, וילעג עלימו השופט את אשתו בתוך ביתו. ועל כי לא הספיקו המנגנים לנגן בכל בית עשיר לבד לבד, הסכימו כלם ביחד אשר יעמדו המנגנים מאז הבוקר עד הערב על חצר בית הכנסת אשר שם עמדה גם החופה ולא משה כל ימי הבהלה, אליה נהרו כל משפחה ומשפחה את חתניהם וכלותיהם ודחקו איש את רעהו לאמור: 'מהרו וכלו מעשיכם! סורו צאו מהחופה ונבוא אנחנו תחתיה!' ויהי שם ריב ומדון בין המשפחה, כי האיכו איש באחיו כאשר יאיכו אנשי ווילנא בימים הנוראים איש את אחיו לצאת מחדרי בית הכסא, אשר על חצר בית הכנסת, והיה למען השבית כל קטטה, העמידו הקהל את משרתיהם והמה שמרו את הסדר ושקדו על השלום.

8

החזן

גם לו היה עת מצוא לאסוף כסף בימים האלה, וגם הוא כסוחר טליתים הרים מכספו להרב להפיח את להב הנשואין בלבב הסכלים האלה. כל הימים ישב באולם

בית הכנסת עם משורריו, שמה ערך את שולחנו ושמה שם לו את מטתו, ולרגעים הושיט את ראשו החוצה לשורר 'מה אדיר' עד כי נחר גרונו ועלה כאוב מארץ קולו. הוא שפט שמה בין המחיתנים ובין כל ריב ומצה אשר נפל ביניהם בדבר החתונות, שמה כתב את כתבי התנאים ואחר את הכתובות ותיכף שר 'מה אדיר' אחריהם. גם עמדה אשתו הגבירה לימינו למכור טבעות קדושין וציצית, והיה המחיר אשר לקח מכל חתונה וחתונה לא פחות מעשרה ג"פ [גילדוינים פולניים], כי כן נקצב שמה מחיר דמי שחיטה מתרנגול או מתרנגולת כי באמת היה אולם הבית הזה בהעתים האלה לפני הילדים הנקיים האלה כבית מטבחים לעופות ולגדיים. אז בנתי לדעת את מוצא הדבר אשר הכפילו את המוטות מהחופה פי שנים מעל אשר למיטת המת, כי שם רק תמותה אחת, ופה שתיים. - חמותי החרדה אל דבר ד' הציקתני לצאת לקראת כל חתן וכלה, כי מרביתם עשו את דרכם וחלפו פתח ביתה, וכעבור ימים אחדים נקרעו מנעלי ובצקו רגלי.

9

הבהלה בתקפה ובגבורתה

ויהי כראות העם כי גם יד אדיריהם עמהם בדבר הזה, הסכימו כלם כאיש אחד להשיא את ילדיהם עד תומם. ותחרד העיר לקול שבירת הכלי חרש אשר שברו בכתיבת התנאים, על יד כל פתח הבית היו צבורות שתיים מנבלי חרש המנופצות בעתות כאלה. והבהלה הקיפה את כל העיר ובנותיה, מבני הנגידים האמונים עלי תולע ועד הנערים הנעזבים בני עוני אשר חבקו אשפתות בקשו את תפקידם ובת זוגם בעזות מצח ובנפש פתוחה וילכו מעדנות אל חופתן, גם מרביתם בלא רשיון אבותם אשר היו באשר היו. פקיד העיר, אשר לא ידע סבת הדבר ואשר כבר נרצה לכל העם בהכסף אשר הרימו לו, החריש להם בדבר הזה ואך בא יום עם אחוזת מרעיו לראות בצחוק היהודים, כי מחזות חדשות ונפלאות נבראו יום יום, להקות להקות יודון יום יום כמשתגעים במחולות והוללות לבוא אל החופה ובוה בא כל חתן וכל בלה אל חצר בית הכנסת במשוררים ובמשוררות ובאודי אש, תחת אבוקות המקלות והלוחות ארז היה להם לתוף וכנור. ותהי הנשואין בימים האלה לצחוק ולקלס בעיני כל העם. מרוב היותם עסוק בהדבר הנכבד הזה עזבו מידם את משוטות המסחר, החנויות היו סגורות, השווקים היו ריקים מהמון אדם וכל בני העיר היו עטופים בהדרת קודש וקול ענות ברכות המז"ט נשמע עד למרחוק.

10

המשך

גם הגברים הזקנים אשר נתאלמנו זה ימים רבים ואשר אך חכו על יום מותם התפקדו בהעתים האלה לקחת נשים בנות עשר שנים. כי רבתה מספר הילדות על הילדים, ולכן למען המליטן מהפקודה הרעה הזאת המתרגשת לבוא עליהן נפלו לגורל לפני הזקנים האלה, וישאו את כלותיהם אל החופה על זרועות ידם כאשר

ישא האומן את היונק. גם הלכו חתנים גדולים ובימינם נהגו חתנים קטנים לבוא עמהם ביחד אל החופה, וכן הכלות. המשתאות בימים האלה היו פשוטות, כוננו ממטעמים פחותים – דג מלוח ומידה קוואס ופת לחם, זאת היתה תכונת המשתה אשר בכל בית ובית. רבים המה אשר נהיו חתנים בפתע פתאום, בעוד סלו על צלעו המלאה ככרות קטנות ורעציסניקעס (רעטשענע קיכלעך, עוגיות כוסמת) למכרם בין העם הובא את העדי הזה תחת החופה, ואחר עשה מהככרות האלה משתה לכל הקרואים. – והנה להבינך, קורא נעים, עד היכן הגיעה כחה של בהלה, הנני לספר לך דבר אחד למשל ומזה תקיש על השאר. לאיש אחד היו שני ילדים, אחד בן שש שנים ואחד בן שבע, וישיא הנדכה הזה את בנו הגדול בצוק העתים האלה לעלמה בת ששה עשר שנים. ויהי כאשר הציקתו לילה בלילה, כי בקשה את תפקידה, בחלה גפשו בה. והיה לעתותי ערב התחבא הנער מפני אשתו, ויהי כאשר החזיק בו אביהו בחזקה לשכבו את אשתו, נתן הנער את קולו בבכי ויאמר: 'אמש שכבתי אנכי אותה, והיום ישכב אתה אחי הקטן ממני'.

11

הכובע

בחורף העבר קניתי כובע שועלית במחיר ארבע זהובים והתנתי את הקירזנער והכובען תנאי כפול לשרת אתה בכל מלאכה נמכזה. אותה לבשתי בכל יום סגריר ובימי גשמים, בה שמתי את תפוחי האדמה אשר השמטתי ממרתף חמותי לצלות בתנור בבית המדרש, גם שמתי מראשותי בשכבי שמה לישון שנת ארעי, גם מלאתי פעמים רבות בערמת שלג לצנוף מהם צנפה ולעשות לכדורים קטנים ולהשליכם על בני גילי בליל משמרתם, כי מאנשי משמר הייתי העומדים בבית ד' בלילות ללמוד גפ"ת (גמרא, פירוש רש"י, תוספות). גם הפלתי אל תוכה התפוחי האדמה אך אשר הורדתים מהתנור בעודם חמים ככידודי אש. ותהי הכובע הזאת נדונת תחת ידי באש ובמים ותצלח מאד להצניפה על ראש צלם בלהות הנצב בגנים להחריד הצפרים. – גם היא נפקדה לעת כזאת ונתבקשה להשימה בראש החתנים העניים והמרודים, ויתגאו אתה כחתן יכהן פאר, ותלך הכובע ותשב עשרת מונים ביום אחד מתחת לחופה. בגדי כבוד כאלה לבשו גם הכלות. גם את הנערים העושים מלאכתם בברזל והמנקים ארובות התנורים הבהילו להביא אותם תחת חופתם בעוד שחרות הפיח על פניהם. מי לא נפקד ביום הזה?... גם על יונקי שדים ועוללי תפוחים היה מתוח הדין הקשה להשיאם, לולי עמד בפרץ אחד מתושבי העיר השב מדרכו אל העיר בצוק העתים האלה וישבע להם בשבועי שבועות כי שקר הדבר מעיקרו. ותעצר מגפת הבהלה מעט.

12

השבתות

בימי השבתות הובאו החתנים אל בית הכנסת גדודים, קטנים עם גדולים, עטופים

בטליתות, אשר נחלקו לעשרה קרעים ובני העניים עלו לתורה עשרה עשרה עטופים בטלית אחד כדרך שקורים את הנערים ביום שמחת תורה. החתנים הקטנים הביאו עמם לבית הכנסת פרוסי חלות כדרכם ויאכלו בעת הקריאה כשהם עומדים על האצטבא ושערוותם היו מלאים בגרעיני שעורים, אשר המטירו עליהם הנשים בבואם לכסות כלותיהם. גם הכלות באו לעזרת נשים המונים המונים, נערות קטנות מלובשות ככיפי צעיפותיהן וצלמי המשחק בידן, וילכו הזוגות החדשות כל היום לבית מכורתם לברכם בשבתא טבא.

13

המשך

ותתמיד הבהלה בעיר שבועות ששה, עד כי לא נשאר בקרבה ילד או ילדה בן שש או בת שבעה אשר לא נשאו. הבעלי בתים נשארו בלא משרתים ומשרתות, כי כלם התחתנו ויהיו לבעלים בפני עצמם. גם בבית המדרש ובבית תלמוד תורה נשאר שמה ושאייה. הספרים עפשו בנרתיקיהם. התבות המחזיקים בתוכן ששה סדרי משנה ותלמוד לא נפתחו בימים האלה, נכסו בקורי עכביש ובאבק. גם לא באו עשרה להתפלל בבוקר או בערב בציבור. מרביתם הלכו קרועי בגדים, כי הרצענים והחייטים היו עסוקים בנשיאת בניהם. וידל העם בהעתים האלה, כי נשבת אז בקרב העיר כל מלאכה וכל מסחר. מרבית כספם היו מתגוללים אל בית הרב ומוכר טליתות, כי מצאו פדיון למאד עד כי אפסו הטליתות בשתי שבועות הראשונות, ואז השכיל הרב לגזור אשר יקברו מתיהם בלי טליתות, באמרו: 'מעבירים את המת מלפני הכלה'. ככה התנוססה החופה על חצר בית הכנסת שבועות ששה, עד כי תמו כל בני הנעורים לעבור תחתיה עד הארבעה הנערים המחזיקים במוטות בשכר. אז נעזבה החופה, נפלה ואין מקימה, וגם אין לה.

14

האחרית

ותשקוט העיר שבועות שלוש עד בא הפקודה ואז החלה להתבונן על כל אשר עשתה, נפקחו עיניה ותדע כי הוכתה בשגעון בעשותה מהתלות כאלה אשר לא נעשו בתוכה מיום היותה לעיר. ורוח הגרושין החל לפעם בקרב חוצותיה, משאת הריב עלתה בכל תושביה ויבואו גדודים לבית הרב להתגרש ולדון, ומזה אסף כסף בכפלים. וכעבור ירחים שנים שבו המשרתות והמשרתים למקומם הראשון ולא הביאו עמם דבר מכלילות חתונתם כי אם הריון או טלית פשוט העומד להם בדמים יקרים. וכאשר כלו להם חרשים תשעה, תעו בחוצות עדרי מיניקותות, חלצו שדיהן ויונק אין כאשר תלכנה לפנים העבריות שמה בארץ מצרים שכולות מילדיהן בגזרת פרעה בתור מיניקותות ולהניק אין* ויהיה כאשר שככה חמת הבהלה בעיר, שבה למסחרה ולעסקה הראשון. אשר התגרשו התגרשו, ואשר נשארו ביחד מקללים את יומם, כי המה בלא דבר באין לחם ושמלה כי אם שטר התחייבות מאבותם. כי

הובאו תחת החופה בבהלה ולא הספיקו אבותם לעשות להם כמשפט הבנים או הבנות. כן העם הזה וכן מאשריהם לא ידעו ולא יבינו בכל אשר עושים. ותהי שם הבהלה למשל בפי כל העם; בראותם אשה קטנה יאמרו המושלים: זאת הנשארת מעתותי הבהלה.

הערות

- * ובזה יבואר לנו הפסוק: 'הַאֵלֶּף וְקָרְאֵתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעֵבְרִיּוֹת' [שמות ב 7] והמשכיל יבין.
- ** הרינו מבקשים להפנות את תשומת-לב הקוראים למחקרו של ישראל היילפרין 'נשואי בהלה במזרח אירופה', בספרו יהודים ויהדות במזרח אירופה, הוצאת י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשכ"ט, עמ' 289-309. (הערתו של אברהם נוברשטרן).